

Otthonában a történelmi emlékek egész sora elevenedik meg. A falakon a régi Pestet ábrázoló metszetek gazdag gyűjteménye nemcsak elgyönyörködtető, hanem fővárosunk életének és alakulásának tanulságos illusztrálása is. Odább bekeretezett Petőfi-kéziratok és sok-sok régi fénykép, a könyvszekrényben érdekes könyvek, írások — Adytól Thomas Mannig — baráti ajánlásokat írtak bele. Hatvany Lajos régi, híres könyvtára — vagy 13 ezer kötet — a nyilas rémuralom és az ostrom idején odaveszett. A lényeg mégis megmaradt: azok a legkedvesebb könyvek és írások, amelyeket az emigrációba is magával vitt és a Hatvany nagyjelentőségű Petőfi-tanulmánykönyvéhez évtizedek óta készült feljegyzések és adathalmazok.

A múlt a mába torkollik: az íróasztalon új írások kéziratjai, rengeteg újság és folyóirat. Az éjjeliszekrényen fiatal, sőt legfiatalabb költőink nemrég megjelent kötetei. A külső kép egyezik azzal, ami Hatvany Lajos egyéniségének legsajátosabb varázsa. A történelmi levegő belőle is árad, az ő sudár alakját is körüllegi — életkora, tapasztalatai, írói és politikai múltja sűrűsödik ebben — de ugyanakkor szenvedélyesen érdeklik irodalmunk legfrissebb hajtásai és mindennapok eseményei. A legérdekesebb és legszínesebb beszélgető, régi emberek és régi történetek újjászületnek szavai nyomán, de arról is pontosan tud, ami ma körülötte és körülöttünk történik. Nemrég ünnepeltük hetvenötödik születésnapját, de mindenki tudja, aki valaha is a közelébe került, hogy az élet iránt való forró kíváncsisága, nevetés és vitatkozó kedve és mindenekelőtt az alkotásnak, a munkának a szeretete sohasem apadt ki belőle. Pedig betegség is gyöttri, olykor kínzó fájdalom rohánják meg, de erről tréfás öngúnyul beszél, minden rosszról megjellegkezik, amikor dolgozni kezd, vagy amikor baráti beszélgetésbe, szubjektív-izű szellemi csatázásba merül.

Sok mindent tudunk róla, de mégsem elegendőt ahhoz, hogy portréja minden részletében kirajzolódjon előttünk. Tudjuk, hogy Ady barátja és hirdetője, József Attila serkentője volt, olvastuk írásait, ismerjük irodalmi elképzeléseit, de úgy hiszem, keveset tudunk arról, milyen volt az ő egyéni útja, hogyan fonódott egybe benne a történelem és a forradalmi új szeretete.

Budapestre vonatkozó ujságcikkek			
<i>Sade Marianne</i>			
Szerző:	Hatvany Lajos		
Cím:	a múlttól és a jelenről		
Forrás:	<i>Prod. Újs</i>		
	<i>1955. XI. 19.</i>		
(Hely)	(Idő)	(Köt. v. füz.)	(Oldal)

— Ne kérjen tőlem életrajzot

— mondja —, legföljebb, ha fejlődésem menetéről számolhatok be. Életem rajza, ha megírom memoárjaimat, talán hatásos lesz, de nem egyéb, mint a közönség elé terjesztett magánügy. Ellenben fejlődésem menete nem csupán a magamé, hanem az én nemzedékem értelmiségéé is. Kezdjük talán azzal, hogy a múlt század végén, az Arany János halála után következő években, nem vettem tudomásul a Hét körül csoportosult haladó irodalmat. A majdnem lemérhetetlen hanyatlást és epigonizmust láttam csak benne, amely az akkori irodalmat elválasztotta a magyar irodalom aranykorától, bizvást mondhatnám: Arany korától. Komlós Aladár legutóbb megjelent kitűnő tanulmányköteté felhívta a figyelmet arra, hogy egy nálamnál fiatalabb nemzedék ebben a vélt epigonizmusban már a jövő eredetiségének a csiráját fedezte föl. Én menekvést kerestem Gyulai Pál körében, ahol sorra megismerkedtem Arany barátaival, sőt még Petőfiéivel is: Szász Károllyal, Lévai Józseffel és másokkal. Így vénültem meg a vének között fiatalon. Így lettem 20 éves koromban 75 éves, aki nem a maga jelenét élte akkor, s a jövőre meg éppenséggel nem is gondolt.

Elgondolkozón folytatja:

— Tudom, hogy a nagyváradi kávéházakban, ahol ez a jövő forron-

gott, Adyék, Biró Lajosék, meg a többiek nagyokat nevettek koravén cikkeimen, melyek a Budapesti Szemlében jelentek meg. Már rég rájöttem arra, hogy igazuk volt. Eből az állapotból berlini egyetemi éveim ráztak föl. Nem is annyira a professzorok előadásai, mint inkább a modern színház, Ibsen, Wedekind és Hauptmann eszméltettek magamra. Így történt, hogy a Pesti Naplóban föltétlenül dicsőítő cikket írtam a „Hölnap”-ról a modern versek nagyváradi korszakos antológiájáról, amelyben először állt a nyilvánosság elé Ady, Babits, Kosztolányi és társai: a Nyugat leendő köre. Rajongásomnak az lett az eredménye, hogy a szerkesztőségbe felhaborodott levelek érkeztek, engem pedig kitessékeltek a laptól. Az igazság az, hogy Adyt, Babitsot és Kosztolányit, akkor még nem tudtam megkülönböztetni azoktól a költőktől, akik később eltűntek a köztudatból. Sőt, amikor Ady megjelent az Új Versekkel, elismerésben sok székszis is vegyült. Feltétlen hódolatot csak akkor fejeztem ki, amikor a „Vér és arany” kötet jelent meg. „Egy olvasmány és egy megtérés” című cikkemet a „Huszadik század”-ban így fejeztem be: „Ave poeta, atque salve!”

Csakúgy rajzanak körülöttünk az emlékek. Hatvanyt most már elragadja a mesélés szenvedélye.

— Megkímélt fiatalágomban — folytatja — sejtelmem sem volt a

költészet és a társadalom kapcsolatáról. Csak azt tudtam, hogy van egy társadalmi réteg, amely a Nyugat irodalmát ártalmasnak, külföldiesnek, dekadensnek bélyegzi. Ezzel szemben én meg voltam győződve arról, hogy a Nyugat a magyarság életképességének és teremtőerejének biztos jele. Az irodalmi viták folyamán fedeztem föl a magam számára a magyar társadalom legfőbb kérdéseit, mert rájöttem arra, hogy ugyanazok, akik Adyt tagadják, Werbőczyre, vagy mondjuk Tisza Istvánra esküsznek. A minap került kezembe egy kis írásom, amely a Nyugat „Disputa” című rovatában jelent meg. Herczeg Ferenc valamelyik csatlósának magyaráztam el, hogy ők ahhoz a könyvnyelmu gazdához hasonlóak, aki nem nézi a barométert, hanem kikergeti aratóit a mezei munkára és azt hiszi az áldás majd ölébe hull. Pedig a barométer már vihart jelez, s a láthatár szélén már kerekül a vésszes felhő, amely szétveri a termést.

A barométer fogalma gyakran felmerül Hatvany remek hasonlatainak a tárában.

— Igen, a századeleji magyar költészet szép szerepe a barométer volt: vihart jelzett. S tekintettel arra, hogy ezt még az első világháború előtt írtam, azt kell hinnem, ráhibáztam azokra a rettenetes igazságokra, amelyeket a jövő tartogatott számunkra. Amikor a háború kitört, akkor megint Ady és Móricz ellenségeit leltem a felelőtlen, lelkiismeretlen háborús uszítók közt. Így sodortak föl ismeréseim az irodalomból a politikába.

Osztályozás

Tárgy: 92
Hely: Hatvany Lajos
1955.
Személy:
Helyszám:

Hatvany Lajos a Nyugattal való társadalmi kapcsolatairól sokféle szó esett már irodalmi körökben. Megkérem, hogy most ő maga mondja el önnön tapasztalatait, ne mindig másoktól halljunk róla.

— A Nyugattal való eszmei kapcsolom, legalábbis avval a Nyugattal, amelyet társadalmi felismeréseim után én elképzeltem, sosem szűnt meg. Ez azt jelenti, hogy Avval megértettük egymást, de Osváttal nem. Halottal, aki nagy életművet hagyott maga után, nem illik vitakozni, de a polcokat betöltő Nyugat-évfolyamok ellenére mégis vállalom azt, amit annak idején hangoztattam. Gyermeteg formákat öltött konfliktusomnak Osvát Ernővel az volt az oka, hogy ő esztétikai gyakorlóterepet akart teremteni a Nyugat hasábjain, én ellenben némi társadalmi kérdések felé szerettem volna tágítani a magam szűkkörű esztétikáját. Avval a váddal pedig, hogy a Nyugat gyökértelen: egy Csokonai-számot szerettem volna kiadni, amelyben kimutattam volna a Nyugat gyökereit. A Nyugat számára ástam ki a feledésből az Özevgy Karyónét és elő is adattam egy vígyszínházi matinén. Ekkor írta Ady az én kérésemre a „Vitéz Mihály ébresztése” című remek versét. A matinénak óriási sikere volt. Én abban a Nyugatban hittem, amelynek a gyökerei Adytól Csokonaihoz nyúlnak vissza. Az előadás sikere után hiába ültem össze Osváttal, az ő merev magatartása arra készítet, hogy kivonuljak a Nyugat szerkesztőségéből.

Amit az imént elmesélt, azzal elérkeztünk Hatvanynak haladó hagyományaink iránt érzett örök lelkesedéséhez. Ezt a Hatvanyt jól ismerjük ma is.

— Igen — mondja —, ahogy most is Petőfiiben élem azt a korszakot, amelyben napjaim maradékát talán nem haszontalanul morzsolom le, úgy voltam már akkor is a magyar múlttal, amelyből a manák minden jelensége számára magyarázatot kerestem és találtam is mindig. Világszemléletemnek ez az alakulása, természetesen elválasztott attól a kiáltásos körtől, amelybe beleszóltam.

Az utolsó mondatot, olyan egy-

ymt. X. szerűen és szenttelenül mondja, mint amikor magától értetődő, tudott tényt állapít meg: esik az eső, vagy süt a nap. S ezek után még egy kicsit visszatérünk a múltra.

— A Tanácsköztársaság bukása után, a bécsi emigrációban az a szerencse ért, hogy a fiatal József Attila, Ady igricének: Reinitz Bélának és nekem olvasta föl kezdő, de már teljes mértékét adó verseit. A világért sem mondanám, hogy ennek a kedves, szerény, ijedt fiúnak nagy társadalmi jelentőségét rögtön felismertem, de tudtam, hogy egy-egy verssora olyan, mint őmaga.

— Vagyis barométer — vetem közbe.

— Valóban az, talán még Adynál is nagyobb vihart jelző.

Azon gondolkozom és hangosan ki is mondom, vajon, mi a magyarázata annak, hogy valaki, aki két ízben is, és oly sokáig élt emigrációban, mégis megőrizte szoros kapcsolatát a magyar múlttal és jellel?

— Egy német redaktorom egyszer azt mondta nekem — feleli Hatvany —, hogy korrektül írok németül, de egyéniellenül. Mire azt válaszoltam, hogy a magyar szó, amelyben élek, érzek s lélegzem, lényemnek részévé vált. Ellenben a francia, a német vagy az angol fogalmi jegyek, amelyeket megtanultam, számomra legföljebb, ha egy-egy szöveg szépségének a megérzését teszik lehetővé. Anyanyelvemen keresztül ragaszkodtam hazámhoz és kultúrához.

S ennek a nyelvnek az ápolóit,

művészeit, költőit szereti a legjobban a világ. Fiatal költőink egész sora keresi fel otthonában, és olykor órákhozhatat vitatkozik velük egy-egy versen, vagy versoron. Néhány hónappal ezelőtt nagy feltűnést keltett Juhász Ferencről írt lelkes hangú cikke.

— **Juhász Ferenc** jelenti számomra — mondja Hatvany — Ady és József Attila után a harmadik meglepetést. S talán még lesz alkalmam arra, hogy hosszabb tanulmányt írjak Nagy Lászlóról és másokról is, akiknek a versei azzal a tudattal töltönek el, hogy a nemzedékek, akár az olimpiai futók, kézről kézre adják a fáklyát. Nagy gyönyörűség számomra, hogy annyi tehetséges fiatal látok. S így történt, hogy az a valaki, aki 20 éves korában Gyulai mellett 75 éves volt, most 75 éves korában 20 évesnek érzi magát, amikor a fiatal tehetségekkel beszél és műveiket olvassa.

Hatvany Lajos most készült el az „Igy élt Petőfi” című nagy műve második kötetének a korrektúrájával. A nagy munkát feleségének, Somogyi Jolánnak dedikálta, ezt írta neki: „Ezt a könyvet a munkában segítő s csüggedésben biztató feleségemnek ajánlom.” Az öt Petőfi-kötet egyébként jövő őszig mind megjelenik.

— Ezenkívül — mondja Hatvany — egy rejtélyes című kötet: „Szavak és századok” írását is befejeztem. Erről egyelőre nem mondok mást. Most az „Igy élt Petőfi” mellékter-

mében dolgozom. Ugyanis munkám közben fedeztem föl hagyomány nélkül való fővárosunk hagyományát „Beszélő házak” címen megelevenítem azokat a házakat, amelyekben nagy íróink és költőink laktak. Épp ma fejeztem be Virág Benedek, Ap-ród utca 10. alatti lakásának a történetét. Pestnek olyan híret keltették, mintha semmi köze nem lett volna a magyar kultúrához. Könyvem bevezetésében bemutatom, hogy az ország legnagyobb jelentőségű és legfontosabb lelki és szellemi megnyilatkozásai Pestről sugároztak ki vidékre. Kezdvé a nyelvújításon és március 15-én. En, aki végigkísértem fővárosunk történetét, még emlékszem a macskaköves utcákra, amelyeken ördögi zajjal döcögtek a szekerek. Emlékszem erre és ma hálás vagyok a sokat rágalmazott aszfaltnak, mert a vaslemezeket szállító teherautót is simán gurítja végig a pesti utcán.

Ezt a néhány mondatot a szerelmi vallomás hangján mondja el. A valóság Pestnek, illetve most már Budapesetnek szól, annak a városnak, amelyet a világ minden városa közül a legjobban szeret.

— Egyéb írói tervei?

Hetvenöt éves embernek nem szabad hosszúra nyúló terveket szőnie. De tekintettel arra, hogy a „Beszélő házak”-kal nemsokára elkészülök, talán még ráérek egyébre is. Megmaradt levelezéseim nyomán szeretném összeállítani annak a sok embernek a történetét, akit valaha szerettem vagy gyűlöltem. Ezzel a munkával még tartozom...

Úgy vélem, nemcsak ezzel, hanem még sok mással is.

Gách Marianne